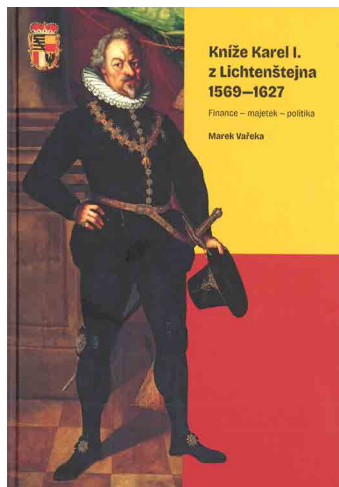

Marek Vařeka:
Kníže Karel I.
z Lichtenštejna
1569–1627.
Finance – majetek –
politika

České Budějovice: Veduta, 2024, 744 s.

Publikace Marka Vařeky³⁶ představuje knížete Karla z Lichtenštejna, jednoho z nejvýznamnějších představitelů zemské šlechty přelomu 16. a 17. století v českých zemích, optikou jeho hospodářského podnikání, zejména finančních operací, přibližně v letech 1592–1627, na základě dochovaných a dosud málo využívaných archiválií. Donedávna převážně rozporuplný obraz knížete, kalený především v souvislosti s jeho nechvalně známým podílem na potrestání vzpurné šlechty za účast ve stavovském povstání a vykonání poprav odsouzenců na Staroměstském náměstí v Praze v roce 1621, dále knížecím podílem na řízené finanční kaladě z let 1621–1622 i výhodným ziskem konfiskátů potrestané šlechty, tak dostává určité trhliny a na základě autorova výkladu a přístupu k tehdejším událostem dosahuje mnohem příznivějšího zhodnocení.

Autor se netají tím, že ho zaujalo především finanční podnikání knížete, což byl rys hospodářského působení, který byl v tehdejší střední Evropě u panského stavu spíše novátorský a v případě knížete Karla, potomka valtické větve rodu Lichtenštejnů, nadto mimořádně úspěšný. Sleduje podnikání knížete v období let 1592–1627, které bylo v tomto ohledu klíčové, bylo jednou z podmínek postupného kariérního i finančního vzestupu knížete a navíc pro toto období existuje dostatečné penzum informačních zdrojů. Volbě zpracování problematiky odpovídá struktura publikace i využitě archivní zdroje a sekundární literatura.³⁷ Není jistě bez zajímavosti, že právě Národní archiv a Moravský zemský archiv v Brně

36 Vařeka, Marek: Kníže Karel I. z Lichtenštejna 1569–1627. Finance – majetek – politika. České Budějovice: Veduta, 2024, 744 s.

37 Komentovaný přehled informačních zdrojů, tamtéž, s. 13–41, srovnej soupis použitých pramenů a odborné literatury, tamtéž, s. 663–702.

spravují zásadní pramennou základnu k poznání sledovaného období hospodářských dějin rodu.³⁸ K tomu je třeba dodat, že autorovo zaměření na osobnost a působení knížete Karla vykazuje dlouhodobou kontinuitu a svým způsobem i určitou dynamiku,³⁹ takže výslednou objemnou monografii můžeme pokládat za logické vyústění soustředěného odborného zájmu. Výrazným podnětem byly pro autora zejména novější publikace a studie Tomáše Knoze, Petera Geigera, Maria Christopha Merkiho a Josefa Löfflera, věnované Lichtenštejnům a monografie Václava Ledvinky o finanční strategii pánů z Hradce, řešící podobné badatelské téma ve stejném období raného novověku.⁴⁰ Autorův metodický přístup k historické látce a k pramenům k jejímu poznání kombinuje postupy mikrohistorie a kulturní antropologie s makrohistorickými souvislostmi ekonomiky přelomu 16. a 17. století.⁴¹ Rozhodně se ale nejedná o klasický životopis s důrazem na chronologii životopisných dat a politických událostí spjatých s osudem pojednané osobnosti. Důvodem je výše uvedený a autorem v knize opakovaně připomínaný důraz na hospodářské a finanční podnikání knížete Karla, které se stalo alfou i omegou předkládaného díla.

Autorův výklad je rozdělen do osmi kapitol, přičemž první pojednává informační zdroje. Druhá kapitola se stručně věnuje dějinám rodu v českých zemích, jeho zakotvení v rakouských a českých zemích i působení vybraných jedinců v souvislosti s hospodářským podnikáním Lichtenštejnů, do působení Karla z Lichtenštejna, jehož mládí je věnována třetí kapitola. Ten je pochopitelně

38 Blíže: tamtéž, s. 29, 663–664.

39 Např.: Vařeka, Marek: *Prameny k dějinám knížectví Krnov v Lichtenštejnském rodovém archivu ve Vídni a Vaduzu*. Sborník bruntálského muzea 2008, s. 28–39; Vařeka, Marek – Zárický, Aleš (Hrsg.): *Das Fürstenhaus Lichtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone*. Ostrava – Vaduz: Ostravská univerzita, 2013, 630 s.; Vařeka, Marek: *Režijní velkostatek na předbělohorské Moravě*. Prostějov, 2018, 315 s.; týž: *Lichtenštejnská panství na Moravě do Bílé hory*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2020, 382 s.

40 Např.: Knoz, Tomáš: *Liechtenstein, Dietrichstein, Wallenstein - drei Wege zum Erfolg*, in: Vařeka, M. – Zárický, A. (eds.): *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone*, s. 119–146; Knoz, Tomáš – Březina, Vladimír: *Finance a moravská společnost, šlechta*, in: Borovský, Tomáš a kol. (eds.): *Peníze nermem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 91–153; Geiger, Peter: *Z okraje do centra – Lichtenštejnské knížectví a knížecí rod Lichtenštejnů v dějinách tří staletí*, in: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (eds.): *Lichtenštejnové. Kontinuity – diskontinuity*. ČMM 132, 2013, Supplementum 4, s. 21–34; Merki, Maria Christoph: *Lichtenštejnské majetky a práva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od pozdního středověku až do 20. století. K dějinám „přeshraničních“ majetků lichtenštejnské dynastie*, in: Merki, M. Ch. – Löffler, J.: *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa*. Vaduz, 2016, s. 17–143; Ledvinka, Václav: *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596)*. Praha: ÚČSD ČSAV, 1985, 282 s. K jejich podílu na rozvoji lichtenštejnského bádání srov.: Vařeka, Marek: *Kníže Karel I. z Lichtenštejna*, s. 677, 683, 686 a 688.

41 Vařeka, Marek: *Kníže Karel I. z Lichtenštejna*, s. 33.

spolu se svým otcem Hartmanem II. (1544–1585) a svými bratry Gundakarem a Maxmiliánem v popředí autorova zájmu, přičemž autor dochází k poznání, že Lichtenštejnové byli prakticky vždy oporou panovnické moci v habsburské monarchii, i když dlouhodobě zůstávali nekatolíky (Hartman II. byl ještě luterán). Cílené finanční a úvěrové operace, kterými úspěšně disponoval kníže Karel, zahájil neméně úspěšně již jeho otec hrabě Hartman II. a podle autora to byl on, který nastartoval významný vzestup valtické větve rodu a který po něm završil jeho syn Karel.⁴² Tomu autor pochopitelně věnuje v publikaci největší prostor, počínaje třetí kapitolou.⁴³ Karlův kariérní vzestup byl podle autora v zásadě trojí: úřední, finanční i mocenský, přičemž všechny tři složky se navzájem prolínaly a do určité míry i podmiňovaly. Služba u habsburského dvora se knížeti nakonec vyplatila. Nejprve byl jmenován podkomořím na Moravě (1597), poté nejvyšším zemským sudím (1599), téhož roku konvertoval ke katolictví, záhy byl císařem Rudolfem II. jmenován císařským tajným radou (1600) a později nejvyšším hofmistrem (1607), nadto s palatinátním právem. Jeho úřední příchod do Prahy v roce 1602 mu tak doslova proměnil život. Po roce 1608 spojil svůj kariérní vzestup s arciknížetem Matyášem, od kterého se dočkal knížecího povýšení (1608) a úřadu moravského zemského hejtmána, od císaře Ferdinanda II. pak jmenování plnomocným komisařem v Čechách (1620), záhy místodržitelem Českého království, a nakonec udělení dynastického Řádu zlatého rouna. V roce 1623 byl kníže na svém kariérním vrcholu, ačkoli nikoliv bez řady následných komplikací. Kariérnímu vzestupu odpovídal i růst nemovitého majetku, kompletovaného zpočátku na Moravě a v Rakousích, později také v Čechách.

Autorův výklad, počínaje čtvrtou a konče sedmou kapitolou, se převážně věnuje finančním transakcím knížete: příjmům a výnosům, půjčkám a úvěrům podle data a bonity jednotlivých vlastněných panství a celkovým ročním bilančním lichtenštejnské pokladny knížete Karla, tak jak byly dohledány v archivních zdrojích, s přihlédnutím k didaktickým kariérním mezníkům knížete Karla pro léta 1597–1602, 1602–1619, 1619–1621 a 1622–1627. Autor vychází především z dochovaných účetních knih, které se pro toto období dochovaly, s výjimkou let 1606–1610. Přehledně seznamuje čtenáře v jednotlivých obdobích se strukturou a objemem půjček a úvěrů, s vývojem průběžné zadluženosti knížete, s nutnými i potřebnými výdaji na reprezentaci, na chod vlastněných panství a formy soudobého podnikání, včetně uvedeného výčtu nejvýznamnějších soudobých loajálních věřitelů, přičemž finanční aktiva nakonec obvykle převyšovala jeho pasiva, nepočítáme-li válečná léta.⁴⁴ Popsané finanční transakce a zjištěné roční bilance

42 Tamtéž, s. 68–75.

43 Tamtéž, s. 77–661.

44 Tak např. v letech 1607–1619 poskytl kníže celkem 104 úvěrů, z kterých bylo 37 úvěrů císaře Rudolfa II. (tamtéž, s. 253). Současně splácel vlastní dluhy: ještě v roce 1602 jeho zadluženost dosahovala výše 714 903 zlatých, v roce 1618 pak výše 580 987 zlatých (tamtéž, s. 273).

představují knížete Karla jako úspěšného i odvážného finančníka, který si poskytováním rozsáhlých půjček, především na císařském dvoře v letech 1597–1624, vytvořil klientelistický vztah ke třem po sobě vládnoucím Habsburkům ve Vídni a v Praze a dále si zavázal řadu panských rodů, zejména v Čechách a na Moravě. Nezřídka půjčoval i rytířům, městskému a církevnímu stavu, bylo-li to výhodné. Karlovo podnikání bylo v letech 1602–1610 vázáno na přízeň a podporu císaře Rudolfa II., poté se kníže orientoval, vlastně již od roku 1608, na jeho bratra uherského krále a pozdějšího císaře Matyáše II., který se zavázal splatit astronomické dluhy svého předchůdce vůči knížeti, a nakonec kníže těžil z podpory císaře a krále Ferdinanda II. Štýrského, za jehož vlády dosáhl svého kariérního vrcholu. Tato přízeň byla vyváжена loajalitou, finanční pomocí císařské komory a podporou habsburské rekatolizační politiky v českých zemích. Byly to však podle autora hlavně ambicióznost, pracovitost a ohromný intelekt knížete, díky kterým vybudoval fungující finanční svět, který zvládal i ekonomické turbulence doby.⁴⁵ Autor čtenáře seznamuje také s podobou a fungováním knížecího dvora v rámci knížecí fiskální politiky, s proměnou dvorské struktury a kanceláře v čase a nakolik stavovské povstání v letech 1618–1620 a následná třicetiletá válka ovlivnily, či spíše ochromily jejich činnost. Autor stručně připomíná i podíl knížete Karla na budování císařské armády, přípravě potrestání vzpurných stavů, řízení vyšetřovací komise a poté vlastního tribunálu na Staroměstském náměstí v Praze. Od roku 1620 kníže začal financovat císařské a od roku 1621 vlastní vojenské jednotky.⁴⁶ Podpurný vojenský servis, včetně dostatečného proviantu, však poskytoval podle autora císařské armádě již od roku 1606.⁴⁷ Připomíná dále jmenování knížete plnomocným komisařem pro Čechy (1620) a následně místodržitelem Českého království, kariérně završené udělením dynastického Řádu zlatého rouna.

Léta 1622–1627, která jsou meritem autorovy sedmé kapitoly, lze označit za vrchol kariéry knížete Karla.⁴⁸ Tu příznačně charakterizuje již citát z konce předcházející kapitoly: „na poslední dekádu jeho života se z něj stal první úředník v královských Čechách. Státní a soukromá agenda naplňovala jeho život prakticky každý den, vyřizoval desítky dokumentů, listů, listin, přijímal návštěvy, řešil problémy, ale hlavně byl prodlouženou rukou císaře Ferdinanda II. v Čechách“.⁴⁹ Jedním z jeho úkolů bylo exemplární potrestání vytipovaných představitelů poražené vzpoury, tedy vytvořit návrh jmen a jejich postihů, především však příprava soudního přelíčení a vykonání navržených trestů. Kníže původně navrhl potrestat 51 provinilců

45 Tamtéž, s. 179.

46 Tamtéž, např. s. 283, 473–479, 531, 572, 610–613, 619–620.

47 Tamtéž, s. 289, 311, 324.

48 Tamtéž, s. 584–603, 609–625.

49 Tamtéž, s. 531.

s využitím drakonických trestů,⁵⁰ ovšem císař seznam zkrátil na 28 osob a zmírnil též navržené formy trestů. Dalším úkolem bylo oslabení domácí mince. Mincovní konsorcium s knížecí účastí mělo za cíl ovládnout mincovny, dosud držené domácími stavy, zničit tuzemskou hodnotnou minci a majetkové zázemí vzpurné šlechty, způsobit inflaci, sekundárně naplnit císařskou pokladnu finančními zdroji k dalšímu vedení války a v neposlední řadě etablovat v českých zemích novou či loajální šlechtu pomocí konfiskátů a nového přerozdělení zemských úřadů. Podle autora kníže i zde naplňoval císařskou vůli, nejednal tedy v osobním zájmu, navíc se mělo jednat o opatření, které vycházelo z jednostranného (císařského) návrhu řešení státního bankrotu z roku 1615 a sledující především smazání císařského dluhu vůči stavům.⁵¹ Jeho účast na mincovním konsorciu nebyla podle autora ani lukrativní, s ohledem na pozdější císařské reklamace řízené kalady a též na skutečnost, že mincovní kalada zcela rozvrátila finanční systém v českých zemích a majetkové zázemí tamější šlechty, což byl podle autora cíl nové císařské politiky.⁵² Po roce 1622 nadále věren své tradici půjčoval kníže Karel peníze císaři Ferdinandovi II., nyní však již nedokázal dostát požadavkům císařské strany a knížeti hrozil finanční kolaps. Projevilo se to právě v posledních letech života knížete Karla v letech 1623–1627, po která byl vystaven enormnímu finančnímu nátlaku dvora, nebyl schopen odvádět předepsané zdanění z vlastních panství, z nichž část byla opět obsazena nepřátelským vojskem, a jen stěží se zmohl poskytnout další půjčky žádané císařem. Bylo to jediné období, kdy kníže jako zkušený finančník nedokázal prosperovat a současně uspokojit potřeby císařského dvora. Tato krize a vojenské vpády Dánů na Moravu byly pravděpodobně i příčinou, jak se domnívá autor, postupného churavění knížete a nakonec jeho skonu v roce 1627. Ještě předtím se však podílel na koncipování nového zemského zákoníku z pověření císaře, známém jako Obnovené zřízení zemské.

Rodinnému zázemí a každodennosti knížete Karla se autor oproti tomu věnuje méně, soustavněji pouze v závěru práce, v osmé kapitole přibližně na pětadvaceti stranách.⁵³ Ve stručnosti popisuje podmínky knížecího kariérního vzestupu, přibližuje Karlovu rodinu a potomky (zejména syna Karla Eusebia), podobu a strukturu knížecího dvora, připomíná některé úřední osoby, strukturu výdajů na vlastní reprezentaci, situaci rodinných příslušníků, vybraná sídla manželky a samotného knížete (která nebyla vždy totožná), fraucimor kněžny, doložené milenecké vztahy knížete, jeho poměr k představitelům vlastněných panství a měst. Současně je na tomto místě poněkud dramaticky vypsán knížecí skon

50 Tamtéž, s. 536.

51 Tamtéž, s. 540–546. Konsorcium existovalo od 1. února 1622 do 31. března 1623.

52 K účasti knížete Karla na mincovním konsorciu: tamtéž, s. 539–577.

53 Tamtéž, s. 627–651.

v Praze v roce 1627 a shrnuty autorovy základní teze kariérního vzestupu knížete Karla z Lichtenštejna.⁵⁴

Autor předložil nový pohled na knížete Karla jako na finančníka a hospodářského podnikatele, studiem příjmové i výdajové struktury zaznamenaných a dochovaných účetních operací. V té souvislosti dokládá také na archivním materiálu významnou proměnu finančního podnikání knížete Karla po roce 1620, související jednak s novou akvizicí v nákupech panství, ale též se změnou postavení samotného knížete, který se stal místodržitelem království. Další podmínkou jeho vzestupu byly jeho schopnosti a klíčové vlastnosti, ambicióznost, rozhodnost, smysl pro odhad situace, ale i schopnost poznat vlastní mantinely. Získal cenné finanční zkušenosti a měl prostředky k řadě dalších finančních operací. Jeho nový způsob ekonomického uvažování se projevil už změnou hospodářského podnikání na jeho panstvích: zvýšil produkci vrchnostenského hospodaření a orientoval je na maximalizaci zisků. Zvýšil podíl režijně-rentového velkostatku (režijní panské výroby) na úkor zaběhlého rentového velkostatku. Výrazně se zapojil do obchodů, především s vínem, později výhodně zásoboval císařské vojsko proviantem i potravinami. Zcela zásadním bylo také vypracování rodového zákoníku s požehnáním císaře Rudolfa II., který napomohl do budoucna zachovat majetkové zázemí Lichtenštejnů a definovat posloupnost rodu. Autor si dále výzkumem potvrdil tezi, že Karlova úspěšná finanční politika byla v zásadě pokračujícím podnikatelským zájmem moravských Lichtenštejnů, zahájená již jeho otcem Hartmanem II. a rozvíjená, byť méně úspěšně, také oběma Karlovými bratry Maxmiliánem a Gundakarem. Lichtenštejnové, podobně jako některé další rody v 17. století v českých zemích, pochopili význam katolické konverze, která jim otevřela nové politické i hospodářské možnosti seberealizace a v neposlední řadě zajistila kariérní vzestup některým z nich přímo na habsburském císařském dvoře. Dalším faktorem úspěšného rozvoje rodu byla uvážlivě plánovaná a realizovaná sňatková strategie, z níž připomeňme zejména výhodnost dvojitého sňatku Lichtenštejnů s panským rodem Černoohorských z Boskovic v 16. století. Lichtenštejnové se dále podíleli na budování císařské armády a udržení habsburské moci ve střední Evropě.

Autor na více místech zdůrazňuje, že kníže Karel byl ve svém politickém rozhodování a jednání především vykonavatelem císařské politiky.⁵⁵ Přenáší tak odpovědnost za řadu nepopulárních knížecích kroků na císaře, čímž současně vysvětluje i omlouvá některé Karlovy z dnešního pohledu sporné a kontroverzní kroky ve vleku císařské politiky, za které je mnohými historiky v současnosti plísněn. Podle autora však dosavadní odborná kritika vycházela z neznalosti archivních zdrojů a z tendenčního hodnocení, opírající se buď o starší stranic-
ká historická pojednání, nebo pracující se současnou etikou jednání. Na druhé

54 Tamtéž, s. 653–661.

55 Vařeka, Marek: Kníže Karel I. z Lichtenštejna, např. na s. 408, 429, 469, 610.

straně, během stavovského povstání v letech 1618–1620 v další podpoře císaře kníže Karel nejprve váhal, zpočátku dokonce lavíroval a teprve od poloviny roku 1619 vsadil po zralé úvaze na císařskou politiku spojenou s vídeňským exilem, jak se od něj nakonec očekávalo. Jeho podpora císařským požadavkům se tak vždy řídila reálným odhadem situace, jak se už projevilo v roce 1608 v jeho náhlém odklonu od císaře Rudolfa II. k arciknížeti Matyáši. Rozhodně se tak podle autora nejednalo ze strany knížete vždy o bezvýhradnou podporu vládní moci, ale spíše o oprávněný osobní kalkul, často výhodný pro obě strany.

Po autorském textu následuje soupis pramenů a odborné literatury,⁵⁶ dále slovníček pojmů,⁵⁷ soupis zkratk časopisů a sborníků,⁵⁸ seznam obecných zkratek,⁵⁹ soupis tehdejších měř a vah,⁶⁰ dále rejstřík osob,⁶¹ místní rejstřík⁶² a cizojazyčný souhrn v němčině.⁶³

Richard Mahel

56 Tamtéž, s. 663–702.

57 Tamtéž, s. 703–704.

58 Tamtéž, s. 705–706.

59 Tamtéž, s. 707.

60 Tamtéž, s. 708.

61 Tamtéž, s. 709–722.

62 Tamtéž, s. 722–732.

63 Tamtéž, s. 733–742.
